

Г.М. Георгізов

ІНВЕРСИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ НАСТРОЇВ СЕЛЯНСТВА УСРР ТА АГРАРНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ У 1920-х рр.

Наукове дослідження змін політичних настроїв та свідомості у минулому має важливе значення для сьогодення, оскільки дозволяє виявити загальні закономірності формування свідомості та політичних уподобань українців 1920-х рр. Так, в період непу ціллю більшовиків була активізація політпросвітницької роботи на селі і збільшення результативності більшовицького впливу на селянство.

Мета дослідження полягає у виявленні та розкритті чинників, що вплинули на інверсивність політичних настроїв українського селянства в період нової економічної політики. Для досягнення поставлених мети та завдань дослідження ми використали наступні методи: метод природного ділення, що дозволяє систематизувати угруповання предметів або явищ, беручи до уваги усі їх ознаки; метод соціальної уніфікації, що аналізує вплив сучасних технологій на економічні системи (наприклад сільську); метод контент-аналізу, що дозволяє вивчення документів і характеризується квантифікаційністю при обробці тексту.

Отже, внаслідок в принципових змін в аграрній політиці в непівську добу українське село ознаменувалося змінами інверсивності політичних настроїв українського селянства, що мали специфічний зміст, оригінальну структуру.

Ключові слова: українське село, інверсивність, політичні настрої, період непу, більшовики, марксистсько-ленінська ідеологія, експропріації.

Проблеми сучасного українського села, що перебуває у складених умовах входження національної економіки у світове співтовариство та ВТО, вимагає переосмислення досвіду минулих епох, однією з неоднозначних сторінок яких був неп. Саме у період непу українське селянство довело радянському керівництву свою спроможність відстоювати власні, суспільно-політичні та економічні погляди, що були подолані лише репресивними методами — головною ідеологією яких стала колективізація. Ряд невдалих експериментів радянського керівництва у

сфері економічного життя, аграрних відносин, освітній галузі, українізації партійного апарату призвели до інверсивності (латин. *inversio* — перевертання, перестановка) масової психології, менталітету українського селянства у двадцятих роках.

Мета дослідження полягає у виявленні та розкритті чинників, що вплинули на інверсивність політичних настроїв українського селянства в період нової економічної політики.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити теоретичні принципи дослідження інверсивності політичних настроїв;
- проаналізувати основні чинники, що зумовили виникнення та поширення серед селянства України нових політичних настроїв;
- дослідити економічний спротив селянства більшовицькій владі та його вплив на характерні елементи політичної свідомості непівської доби;
- охарактеризувати вплив інверсивності політичних настроїв на соціальну свідомість селянства в умовах політичної та господарської кризи початку 1920-х років;
- розкрити механізм впливу непу на процес налагодження господарчого та політичного діалогу радянської влади з українським селянством.

Стаття виконана згідно наукової проблематики кафедри історії та етнології Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького в межах держбюджетної програми, а також щільно пов'язана з темою наукових досліджень Науково-дослідного інституту селянства Черкаського національного університету «Історичні форми ментальності, суспільно-економічної та громадсько-політичної самоорганізації українського селянства» (номер державної реєстрації 0102U006796).

Життя та діяльність українського селянства в період непу знайшли своє відображення у творчому доробку вчених, починаючи з 20-х років. Не дивно, що про сільське господарство багато пишуть радянські спеціалісти сільськогосподарської галузі та економісти, радянські урядовці — не залишаючись осторонь народних проблем, вони намагаються об'єктивно висвітлювати всі напрями розвитку селянського соціуму, яке в ті часи було можливе лише за домінування в історичній науці формаційного та класового підходу.

До числа найбільш ґрунтовних робіт того часу, присвячених селу, слід віднести дослідження М. Б. Гуревича [1], в якому значна увага приділялась висвітленню таких складних і важливих проблем, як економічна диференціація та соціально-класова стратифікація на селі. Особливе місце в історіографії 20-х років належить М. І. Кубаніну,

який здійснив спробу проаналізувати характер і причини селянського руху в роки громадянської війни [2]. В роботах В. В. Якиманського [3] та О. С. Осліковської [4] започатковується вивчення таких питань як наслідки ліквідації поміщицького землеволодіння, вилучення земельних лишків та перерозподіл земельного фонду, аграрні перетворення після Жовтневої революції 1917 року.

Серед наукових праць, що виходять у продовж 1950-1970-х рр., і в яких спеціально досліджується аграрна політика радянської влади на Україні у відбудовчий період, потрібно, насамперед, виділити ґрунтовну монографію Б. М. Мигаля [5], в якій проаналізовано питання, пов'язані з передачею селянам земельних фондів, землеустроєм. Серед чисельних питань, які розглядались в публікаціях І. Х. Ганжі [6], П. М. Денисовця [7], Р. Д. Ляха [8], М. Д. Березовчука [9], В. А. Сидорова [10], чільне місце займав порівняльний аналіз розвитку сільського господарства в умовах капіталізму, коли відбувалося зростання числа заможних господарств та пролетаризація основної маси селянства.

Під новим кутом зору, з другої половини 1980-х років, почав розглядатися весь комплекс питань, пов'язаних з життям країни в 20-х роках. В цілому історична наука другої половини 1980-х — початку 90-х років оцінювала аграрні відносини в радянському селі в 20-х рр. принципово по іншому. Одним з тих, хто спеціально вивчав формування непівського способу життя в доколгоспному селі України в кінці 20-х — 30-х рр., був В. І. Марочко [11]. Важливий крок уперед у дослідженні питань, пов'язаних з формуванням радянського образу життя в українському селі 20-х років, було зроблено С. Р. Ляхом [12]. Однією з цікавих робіт першої половини 90-х років є ґрунтовна монографія В. Ф. Верстюка, присвячена махновщині [13], в якій вперше було всебічно висвітлено одну з політичних течій у повстанському русі України в роки громадянської війни.

Помітні успіхи пострадянської історіографії у вивченні соціально-економічних процесів в українському селі непівської доби. Дослідження С. В. Кульчицького виявились цікавою узагальнюючою спробою вивчення “воєнно-комуністичної” системи в Україні [14]. Причини переходу від політики воєнного комунізму до непу аналізуються в монографії О. І. Ганжі [15]. Зокрема, автор в своєму дослідженні доходить висновку про те, що відмова від політики воєнного комунізму і перехід до непу був ознакою того, що в економічних взаєминах держави і селянства головним чинником стає податок.

Не менш вагомий внесок було зроблено і закордонним дослідником А. Граціозі, який полемізуючи з положеннями класичної історіографії, розглядає поняття тоталітаризму стосовно режимів, що виникли в Єв-

ропі між двома світовими війнами, відмічає своєрідні риси селянської історії в Україні, простежує корені загальних проблем, що стояли перед більшовицьким режимом після першої світової війни, детально аналізує причини та наслідки непу [16].

В цілому, здобутки вітчизняної та закордонної історіографії дають можливість виявити взаємозв'язки політичних настроїв, що були пов'язані з аграрною політикою більшовиків, натуралізацією селянського господарства та тими подіями, що в решті решт призвели до політичних трансформацій ленінської доктрини і нової економічної політики радянської влади і вилились у колективізацію.

Одним з головних напрямів аграрної політики більшовиків напередодні та в період запровадження нової економічної політики в українському селі було і питання про розподіл між державою та виробниками прав на розпорядження результатів господарської діяльності, що, головним чином, було пов'язано з держаною заготівлею хліба за твердими цінами та примусовою розкладкою. Більшовицьке керівництво вирішення цього питання, в першу чергу, пов'язувало з процесом одержавлення засобів виробництва в галузі економіки, домінуючими елементами якого стають націоналізація землі, великих і середніх, а пізніше і дрібних підприємств. Оскільки на перше місце в державній економіці висувається комуністична доктрина починає ліквідуватись приватна власність, обмежуватися товарно-грошові відносини, які більшовики намагаються замінити прямим продуктообміном.

Вирішення аграрного питання в Україні ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У бачило лише у встановленні на селі державної диктатури комуністів, що набуло особливо гострого значення у світлі того соціального процесу, який А. Граціозі охарактеризував як «селянський національно-соціалістичний визвольний рух» [16, с. 25]. Одним із суттєвих проявів державної диктатури стає введення продрозкладки, яка позбавляла селянство права розпоряджатися результатами своєї праці і поява, пов'язаних з нею, продовольчих органів УСРР.

Базуючись на тих самих засадах, що і в радянській Росії, продовольчі органи УСРР, створювалися для примусового вилучення хліба. У відповідності до постанови ВУЦВК від 15 квітня 1919 р., в Україні різко зростає кількість експропріаторів хлібних лишків, загоны яких поповнюються представниками губернських та повітових воєнно-продовольчих бюро. На середину 1919 р. в селах України діяв 71 продовольчий загін, контингент якого коливався від 55 до 71 тисячі чоловік. Основне завдання яке стояло перед продовольчими загонами, полягало в організації комітетів бідноти та у боротьбі з селянами які не хотіли виконувати продрозкладку і зі зброєю виступами проти влади.

Через розгортання збройної боротьби та економічний опір селянства планам більшовиків, продрозкладка у 1919 р. по Україні була виконана лише на 14 %. Село перетворилось у самостійну, замкнену в собі феодалного типу державу, ворожу новому більшовицькому режиму і готову боротися з ним не тільки за землю, але і за продуктивний еквівалент своєї праці.

Поширення процесу вилучення продовольства та майна по розкладці у переважній більшості селян, змушувало їх всіма можливими засобами опиратися експропріаціям. Спираючись на селянський повстанський рух, селяни все частіше виступають проти продзагонів, тому в період 1919–1920 рр. звичними стають відомості про зриви розкладки. Радянські органи влади зазначали, що селянський опір мав серйозний характер на ґрунті виконання розкладки. Таку ситуацію спостерігаємо у всіх регіонах України, що відомо з документів тих років де зазначалось — «селяни дуже активно виступають проти розкладки» [17, с. 30].

Розгортання селянського повстанського руху протягом 1920 р. штовхало більшовиків на пошук більш оптимальних шляхів виконання плану продрозкладки. Тому, задля стимуляції найбідніших верств села, 10 % зібраного за розкладкою в південних губерніях та 25 % в усіх інших повинні були залишатися на місцях [17, с. 31]. Принципово цей захід ситуацію на селі не покращив, оскільки самі більшовики визнали, що в регіонах розпорядження центру виконуються погано.

В цілому, незважаючи ні на стимулювання бідняка, ні на «осереднення», ні на репресії з боку каральних органів, виконання продрозкладки в 1920 р. було зірвано. З одного боку, зрив збору продрозкладки пояснювався тим, що апарат радянської влади на місцях ще не був остаточно сформований і не міг достатньо ефективно контролювати українське село. З іншого боку, селяни продовжували активно протидіяти політиці більшовицької влади всіма доступними їм засобами. Перш за все, це виявлялося в постійному скороченні посівних площ — якщо більшовики перешкоджали легалізації ринку і забирали надлишки селянської праці майже безкоштовно, селяни приходили до очевидного висновку, що сіяти потрібно лише для власних потреб.

Провал продрозкладки в Україні змусив ЦК КП(б)У до пошуків компромісу з українським селом, але опинившись заручниками аграрного законодавства та аграрної політики РКП(б), ці пошуки весь час приводили його до конфронтації з селянами. Стихийно реагуючи на ствердження в Україні тоталітарної системи, селянство намагалося діяти різними засобами, серед яких особливого поширення набули різноманітні форми економічного спротиву. Селянин, який відстоював своє право

бути господарем, реагував на силовий тиск державної системи найбільш природнім чином — скороченням власного виробництва. Так, самі більшовики констатували скорочення посівних площ на 1920 р. у порівнянні з 1916 на 17,3 %, з 19,4 млн. десятин до 15, 9 [18, с. 35]. Основним аргументом, такої форми економічного спротиву, стало заборона державою права селян на вільне розпорядження продукцією.

Більшовицька влада, ліквідовуючи поміщицькі, монастирські та церковні землі і передаючи їх селянам, фактично не створила умов, за яких відбувалося б збільшення селянського землекористування. Об'єктивність умов, за яких ЦК РКП(б) та КП(б)У намагалися націоналізувати землю, вказує на ту обставину, що земельний голод у більшості губерніях України загострював боротьбу за землю між різними категоріями селян. Хоча перерозподіл земель вже відбувся (з поміщицьких, монастирських та церковних володінь на 1920 р. лише незначна частка не пішла в додаткове наділення селян — на них було створено радгоспи та державний запасний земельний фонд), однак право на землю в період з 1919 по 1921 рр. визначалося фактичним розміром селянського господарства, що призводило до відсутності розгорнутої, господарської, економічної боротьби за землю. В. Качинський, вказуючи на особливості ситуації, що створилася на селі на 1921 рік, підкреслював: «В обставинах продрозкладки, відсутності ринку і торгового обороту селянство скоротило посіви, перебудувавшись на натурально-споживчий тип» [18, с. 36].

Інверсія політичних настроїв в українському селі відбувалася під впливом цілої палітри факторів, як ідеологічного, так і соціального характеру. Найбільшої поляризації вона набула у таких адміністративно-ідеологічних організаціях, як Комітети незаможних селян. Однією з головних ознак політичної нестабільності українських селян, на наш погляд, є кількісні показники членів КНС у колгоспах. З 1,4 млн членів КНС протягом 1921–1922 рр. до колективних господарств вступили лише 70 тис. членів. Про ідеологічне неблагополуччя в самих КНС свідчать і постійні чистки. Не останню роль в цьому процесі повинні були відігравати сільські ради — ось, що про них говориться в документах тієї доби: «В області керівництва КНС місцями була проведена робота з політичної підготовки їх до перевиборів в ради, з якою ж метою на місцях проводились часткові чистки складу КНС» [19, с. 9]. В подальшому, курс на зменшення домінанти заможного українського селянства в Радах та КНС було виконано: «З 1 вересня 1921 р. по квітень 1922 р. проводилась перша чистка КНС в результаті якої було виключено 365 тис. членів, а в другій половині 1922 р., під час другої чистки — ще 112 тис. членів» [20, с. 59].

Аналізуючи дані про склад переобраних у 1922 р. виконкомів, можна зробити висновок, що більшовики намагалися схилити ситуацію на свою користь за допомогою збільшення частки комуністів у системі виконавчої вертикалі, починаючи з волвиконкомів і кінчаючи губвиконкомама, що забезпечувало більш щільний контроль як за селянськими радами, так і за КНС. У документах 1920-х рр. є такі дані: у володських виконкомах налічувалось робітників — 12,2 %, селян — 80 %, службовців — 7,8 %, з котрих, 50,5 % були комуністи і, відповідно, 49,5 % безпартійні; в повітвиконкомах робітників — 56 %, селян — 29 %, службовців — 25 %, серед них комуністів вже було — 85 % і 15 % — безпартійні; в губвиконкомах робітники мали — 45,9 %, селяни — 12,8 %, службовці — 41,3 %, серед яких в лавах ВКП(б) було 95 %, а безпартійних всього 5 % [19, с. 8]. Перебування великої частки комуністів в структурі виконавчої влади, було покликано необхідністю мати дійсні політичні важелі у непівському селі, вкрай деполітизованому і непринадному до реалізації більшовицького ідеалу — колгоспу.

У тому ж 1922 р до села, на той чи інший термін, були відряджені 700 тис. робітників, що мали активізувати ідеологічну та політичну боротьбу селян проти куркульства. Власне кажучи, вони були потрібні і для того, щоб підготувати підґрунтя для перетворення українського селянина на свідомого послідовника пролетарської масової культури. Масова пролетарська культура на селі повинна була ґрунтуватися на повазі до проголошених комуністами марксистсько-ленінських догм, а не духовно-релігійних традицій дореволюційного періоду. «Маючи свою власність і надію її збільшити, — писав Н. Н. Бухарін, — селянин, має всім відому повагу і довіру до більш великих власників, і відповідно — буржуа. Тому він не навчиться ненавидіти багатіїв тією ненавистю, що її мають робітники» [21, с. 15].

Захопивши ради і забезпечивши в них перевагу, організації КНС проводили свою диктатуру на селі, не допускаючи участі в радах більш заможної верстви населення і перетворюючись фактично на органи влади на селі. Але така ситуація проіснувала всього рік. Забезпечивши перевагу прокомуністично-налаштованому селянству та органам влади на селі, КНС починають втрачати своє виключне значення. Селяни починають виходити з КНС, зосереджуючись на господарстві. В зв'язку з тим, що перехід до непу, в деяких регіонах, спричинив занепад роботи КНС і масовий вихід бідноти з організацій, РКП(б) на початку 1922 р. знову активізує політагітацію серед бідноти: «Замість адміністративної роботи, яку переважно до цього часу проводила КНС, основним завданням їх подальшої роботи стає кооперування та колек-

тивізація бідняцьких господарств, посилення землевпровадження та налагодження господарської допомоги бідності» [20, с. 58].

Якщо на початку непу КНС були дійсно політичною, економічною і культурною опорою партії більшовиків на селі, однією з головних складових радянського впливу, то на в подальшому роль КНС падає, що підтверджують, наприклад, дані взяті з доповіді голови Подільського губвиконкому за травень 1923 р.: «Жодна радянська компанія не проходить без участі КНС, не один захід на селі не проводиться в життя без їх сприяння, ... з сьогоднішньої роботи серед КНС слід відмітити кампанію по втягуванню незаможного селянства в податкову роботу, боротьбу з самогонкою, конкурс на кращого голову сільради» [22, с. 16]. Іншу точку зору, на проблеми КНС, що спостерігались і в подальшому, можна знайти в огляді Інформаційного відділу ЦК КП(б)У, де навпаки відзначалось: «На зборах КНС біднота ухвалює проведення самообкладання, а на загальних зборах — проти, мотивуючи тим, що мов, весною прийдеться йти до куркуля за допомогою і останній відмовить» [23, с. 4]. Не стояли осторонь проблеми і керівники КП(б). В. І. Ленін зазначав з приводу проблем КНС, що середняк на селі перетворився на центральну фігуру радянського господарського піднесення [24, с. 26.].

Одним з основних політичних конкурентів КНС на селі стали сільські збори, які були досить організованими та політично-спроможними, і тому радвлда особливо активно повинна була боротися з цим проявом селянської незалежності. Ситуація навколо сільських зборів була дуже гострою, що видно з доповіді Чернігівського губкому за 1923 р.: «Прояви самодіяльності селянства поряд з досить слабкою активністю виконавчих органів радвлди на селі, справді може призвести до дійсно не бажаних наслідків, коли сходи, вирвавши ініціативу з рук сільрад, стають неофіційною, але узаконеною «де-факто» місцевою владою» [25, с. 245].

Але, привести в рух, в основному деполітизоване село — завдання не з простих. Ні ДПУ, ні КНС так і не змогли виправити більшість існуючих проблем. «Більшість членів КНС не знає своїх завдань (15 — 20 % бідноти і відповідно 5 — 10 % всіх селян), — акцентувалося на засіданні Бюро Чернігівського губкому КПУ від 20 листопада 1924 р., — до цього часу в період господарського будівництва і тому розгорнути широку роботу з популяризації завдань КНС не можуть» [26, с. 242]. Головним недоліком безуспішної діяльності КНС стають не виправлені перегини і методи роботи в період розкуркулювання відомі з часів громадянської війни, звідси — замкненість, що збереглася до середини 1920-х рр., а також схильність лідерів КНС до командирсь-

ких методів, що впливало на їх політичний авторитет, і перетворення, в якусь не потрібну на селі, не природну надбудову.

Занепокоєння влади ситуацією на селі знайшло і у постановах з'їздів. У резолюції XII з'їзду РКП(б) про роботу на селі, що відбувся 23–31 травня 1924 р., зазначалося: «З'їзд констатує, що ряд законів, які охороняють інтереси бідніших верств села, не доходить до села через хиби радянського апарату і через порівняну відсталість бідняків села. Зважаючи на це, партійний з'їзд становить в обов'язок всім партійним і комсомольським організаціям на селі в своїй роботі і роботі радянських органів, насамперед через комітети взаємодопомоги, добиватися проведення в життя визначених законом пільг біднішим верствам села (в галузі податкових пільг біднякові, пільгового відпуску лісу, розподілу насінної позики, кредиту, недопущення накладання податку на землю бідняків, фактично ними здану в оренду)» [27, с. 196].

На більш низькому рівні партапарату рішення XII з'їзду реалізувалось наступним чином. В протоколі райплєнуму Жулинського району Житомирської округи на Волині від 15 березня 1925 р. зазначалось: «Коли середняків негайно не буде втягнуто до КНС, то праця КНС збільшиться у всіх галузях, для цього потрібно робити відкриті збори на яких яскраво роз'яснювати нову політику партії «обличчям до села» та дорогу середнякові в різні організації» [28, с. 12]. З рішень XII з'їзду та з документів органів влади нижчого рівня, можна зробити висновок, що на середину 20-х років, радянське керівництво не мало в своєму розпорядженні повноцінних механізмів контролю над політичною ситуацією на селі, що, в свою чергу, впливало на подальшу інверсію політичних настроїв.

Важлива увага, в документах органів влади, приділена і Комітетам селянської взаємодопомоги. Пропагандистська діяльність КСВ була спрямована на протиставлення куркульському індивідуалізму та розрізненості, соціальну згуртованість та міць бідняків, що організовувались в КНС і КСВ. Партійні та державні органи зобов'язувалися надавати всіляку підтримку у створенні та розгортанні роботи КСВ. «Враховуючи нові суспільно-політичні та економічні реалії, XII з'їзд РКП(б) схвально відгукнувся на пропозицію про розширення масштабів діяльності КСВ. Він визначив нові завдання, спрямовані на підвищення ініціативи селянської маси на місцях збільшення її матеріального достатку» [29, с. 19.]. Новими напрямками та цілями в роботі комітетів селянської взаємодопомоги стало:

– об'єднання малопотужних селянських господарств у кооперацію і вільний доступ до неї;

- підтримка економічно слабких господарств через різноманітні можливості кооперації;
- надання пільг вищезазначеним господарствам при користуванні послугами кооперації;
- організація громадських форм праці, об'єднання малопотужних господарств у найпростіші колективні з різноманітною формою власності;
- пропаганда серед широких селянських верств кооперації та її значення для них.

Процес втрачання виняткового положення КНС в українському селі розпочався разом зі стабілізацією ринкових відносин та покращенням побуту самих селян, які залишають КНС та тільки-но утворені колгоспи та радгоспи, і намагаються вести свої господарства одноосібно. Цей процес можна прослідкувати на прикладі взятому з обстеження сільських об'єднань на Чернігівщині у 1923–1924 рр., де знаходимо дані, що виявляють форми участі селянства в адміністраціях і вказують на соціальний склад сільрад: середняки — 65 %, незаможники — 24 % (з них лише 2,2 % в КНС), кулаки — 6,7 %, кустарі і торговці — 1,7 %, батраки — 1,7 %, інтелігенція — 0,4 %. Представників одноосібних господарств — 99,95 %, колективних — 0,05 %... В перевиборах сільрад приймали участь — 33,3 %, ігнорувало — 66,7 %. З політичних міркувань було позбавлено виборчих прав до 10 % селян, серед них: куркулі, що користувалися найманою працею, бувші дідичі, «укривали землі», дезертири, торговці, церковно-службовці та їх сім'ї [30, с. 223–232].

Іншою проблемою для органів ВКП(б) стало завдання створення певної альтернативи радам селянських депутатів, оскільки з'явилась парадоксальна ситуація, коли в радах селянських депутатів найбільшу активність проявляли заможні селяни та, фактично, утримували їх під контролем. І така ситуація існувала майже до суцільної колективізації і була однією з причин, що її викликали. У постанові прийнятій на засіданні Бюро Чернігівського Губкому КПУ за 20 листопада 1924 р., було зроблені такі висновки з даного питання: «За відсутності потрібного зв'язку з середняком і неперекріпленню його до КНС, загострені взаємовідносини з заможною частиною селян, відсталість, недостатній культурний та політичний розвиток як членів КНС, так і неорганізованої частини бідноти, призводять до того, що на селі виявляється значна активність куркульства, яке намагається навернути на свою сторону середняцький елемент та закріпити свій вплив серед селянства» [31, с. 243].

Посилення інверсивності на селі пов'язувалося, в першу чергу, зі значною політизацією КНС та КСВ. Партійні осередки КП(б) активно включилися за втілення в життя постанов жовтневого пленуму 1924 р.

«При цьому увага зверталась, — як про це говорилося в циркулярному листі ЦК РКП(б)У від 30 вересня 1924 р.— на роботу КНС, зв'язок їх з органами Радянської влади» [32, 104]. Головна увага у КНС з 1924 р. концентрувалась на пропагандистській діяльності. Адже, незважаючи на збільшення кількості колективних господарств, на процес українізації та вибіркового кредитування, колгоспів в УСРР було всього 4% від усіх господарств.

Якщо в сфері ідеологічній КНС служили засобом пропагування комуністичних, радянських законів та сприяли інверсії політичних настроїв, то в економічній — головна увага приділялась кооперуванню. Протягом 1923–1924 рр. загалом було завершено формування державно-кооперативного сільськогосподарського руху. Так, саме ЦК КНС виступив ініціатором створення сільськогосподарського банку. За постановою ЦВК та РНК СРСР від 22 серпня 1924 р створилися значно ширші можливості для різноманітної виробничої діяльності в усіх сферах сільського господарства.

Схожі засоби спостерігаємо і в подальшому: в положеннях Про спеціальні капітали кооперування селянської бідноти (1928–1929 рр.), а також у постанові ВУЦВК і РНК УСРР Про фонди кредитування біднішого селянства зазначено: «До виконання планів кооперування бідноти, а також при остаточному установленні контрольних чисел кооперування бідноти по кожному виду кооперації повинні брати участь організації КНС. На останніх цілковито лежить підбор окремих селянських господарств, а також контроль над тим, аби при використанні цих коштів не було перекручень соціального напрямку цих коштів» [33, с. 5].

Отже, вище наведені матеріали свідчать, що в напередодні запровадження непу та протягом 1921–1927 рр. в УСРР відбувалася реструктуризація всього аграрного сектору економіки, що безпосередньо визначила межі інверсивності політичних настроїв, і яка розпочалась з КНС та КСВ. Мета політичної діяльності радянських лідерів, в цей період, полягала в активізації політпроствітницької роботи на селі та збільшення результативності більшовицького впливу на селянство, що не могло не вплинути на інверсивність політичних поглядів селян. В постановах та резолюціях XII — XIII з'їздів РКП(б) відчувались також імпульси майбутніх політико-економічних змін, що призвели до колективізації. Політико-ідеологічна нестабільність селянства штовхала керівництво РКП(б) на подальшу його пролетаризацію, а відтак мобілізувала сили до подальшої політичної та економічної атаки на заможних селян. Акцентуючись на тому, що самий акт розкуркулення не можна робити звичайними адміністративними заходами, а потрібна попередня пропаганда серед селянства, яка змусить їх самостійно, за

безпосереднім керівництвом більшовиків, приймати участь у розкуркуленнях, а, отже, і змінюючи їх політичні настрої.

Список джерел та літератури

1. Гуревич М. Б. Питання сучасного селянського господарства України / ЦСУ УСРР / М. Б. Гуревич. — Х., 1927. — 132 с.
2. Кубанин Н. К истории кулацкой контрреволюции (махновщина) / Н. Кубанин // На аграрном фронте. — 1925. — № 7–8. — С. 123.
3. Якиманський В. Бюджети селян в 1923/1924 роках / В. Якиманський. — Х. : ЦСУ УСРР, 1927. — 62 с.
4. Осликовская О. 900 степных селянских хозяйств: (К вопросу о дифференциации села) / О. Осликовская. — Одеса : БИП, 1927. — 46 с.
5. Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921–1925 рр.) / Б. К. Мигаль. — Х. : Вища школа, 1974. — 202 с.
6. Ганжа І. Х. Перші колективні господарства на Україні /1917–1920 рр. / І.Х. Ганжа. — К. : Ви-во АН УРСР, 1960. — 152 с.
7. Денисовець П. М. Колгоспне буівництво на Україні в 1921–1925 рр. / П.М. Денисовець. — Х. : ВХУ,1969. — 160 с.
8. Лях Р. Д. Розв'язання аграрного питання на Україні 1917–1923 рр. / Р.Д. Лях. — К.; Донецьк : Вища школа, 1975. — 116 с.
9. Березовчук М. Д. Перші соціалістичні перетворення на селі: Про організації сільської бідноти та їх роль у здійсненні перших соціалістичних перетворень / М. Д. Березовчук. — К. : Політвидав, 1976. — 149 с.
10. Сидоров В. А. Классовая борьба в доколхозной деревне, 1921–1929 / В.А. Сидоров. — М. : Мысль, 1978. — 246 с.
11. Марочко В. І. Які форми кооперації існували на Україні в 20-ті роки / В.І. Марочко. — К. : Наукова думка, 1989. — 182 с.
12. Лях С. Р. Формирование элементов советского образа жизни в доколхозной деревне Украинской ССР /1921-1923 гг./ С. Р. Лях. — К. : ИИАН УССР, 1981. — 23 с.
13. Верстюк В. Ф. Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918–1921) / В. Ф. Верстюк. — К. : Наукова думка, 1991. — 276 с.
14. Кульчицький С. В. Історичне місце радянського комунізму / С. В. Кульчицький // Сучасність. — 1999. — № 6. — С. 79–91.
15. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) / О. І. Ганжа. — К. : Наукова думка, 2000. — 208 с.
16. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917 — 1933 / А. Грациози. — М. : РОССПЭН, 2001. — 96 с.
17. Караваев О. Колхозное движение и кулачество / О. Караваев // На аграрном фронте. — 1928. — № 11. — С. 66–74.
18. Качинский В. Борьба за землю // Сільське господарство. — 1922. — № 1 — 2. — С. 6 — 9.
19. ЦДАВО. — Ф. 166. — Оп. 3. — Спр. 113. — Стенограми засідань Всеукраїнської наради завідуючих губвідділами політосвіти України (7 — 10 травня 1923 р.). — 730 арк.

20. Кульчицкий С. В., Лях С. Р., Марочко В. И. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР / С. В. Кульчицкий. — К. : Наукова думка, 1988. — 210 с.
21. Бухарин Н. И. О характере нашей революции и о возможности победоносного социалистического строительства в СССР / Н. И. Бухарин // Большевик. — 1926. — № 19–20. — С. 28–29.
22. ДАВО. — Ф. Р. — 925. — Оп. — 8. — Сп. 46. — Доклады центру о состоянии Подольского губернского пограничного отряда войск ГПУ в Совнарком УССР о деятельности Губисполкома, о политическом состоянии Подольской губернии. (1.01. — 25.11.1923 г.). — 44 арк.
23. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2824. — Обзоры № 9, 16, 17, 20, 23, 27, 28 Информационного ЦК КП(б)У о политическом настроении рабочих, крестьян и красноармейцев (23 февраля — 25 октября 1928 г.). — 104 арк.
24. Ульянов-Ленин В. И. Полное собрание сочинений / В. И. Ульянов-Ленин. — М. : ИМЛ, 1982. — Т. 31. — 456 с.
25. ЦДАВО. — Ф. 539. — Оп. 2. — Спр. 101. — Документы об обследовании райисполкомов и сельсоветов в УССР (15 декабря 1923 — 16 июня 1924 г.). — 254 арк.
26. ДАЧО. — Ф. Р-503. — Оп. 9. — Спр. 4. — Циркуляры и инструкции Наркомзема и Наркомфина: об убытках причиненных сельскому хозяйству блокадой иностранной интервенции, о политических настроениях населения, о развитии народного хозяйства, кооперативной торговли, о хлебозэкспорте, о изъятии излишков земли, о расхождении цен на промышленные товары и продукты сельского хозяйства, о борьбе с излишествами и роскошью в учреждениях, и другим вопросам (1 ноября 1923 — 13 июля 1925 г.). — 289 арк.
27. Комітети незаможних селян: Збірник документів (1929–1930). / під ред. Рибалки І. К. — К. : Наук. дум., 1968. — 423 с.
28. ДАЖО. — Ф. Р-272. — Оп. 1. — Спр. 76. — Житомирська Округна Комісія незаможних селян (січень — грудень 1925 р.). — 157 арк.
29. Олійник В. М. Самоврядні форми соціальної взаємодопомоги українського селянства в першій чверті ХХ ст. / В. М. Олійник. — Сміла : Тясмин, 1998. — 276 с.
30. ДАЧО. — Ф. Р-665. — Оп. 1. — Спр. 44. — Протоколи общих собраний членов товариществ и членов КНС о утверждении устава и работе селянских будынков. Список членов сельбудов (4 октября 1923 — 8 января 1924 г.). — 306 арк.
31. ДАЧО. — Ф. Р-69. — Оп. 1. — Спр. 1. — Постановления, циркуляры СНК УССР Губокрисполкомам; переписка с сельсоветами, религиозными общинами о взыскании с населения налогов, ремонте церквей, по раскулачиванию, об охране архивов, и другим вопросам (31 июля 1923 — 4 января 1925 г.). — 794 арк.
32. Історія селянства України в 2-х т. / під ред. Компанійця І. І. — К. : Наукова думка, 1967.— Т. 2.— 316 с.

33. ЦДАВО. — Ф. 783. — Оп. 1. — Спр. 2689. — Матеріали щодо кооперування бідноти (1928 — 1929 рр.). — 13 арк.

References:

1. Gurevich M. B. Pitannya suchasnogo selyans'kogo gospodarstva Ukraïni / CSU USSR / M. B. Gurevich. — X., 1927. — 132 s.
2. Kubanin N. K istorii kulackoj kontrrevolyucii (maxnovshhina) / N. Kubanin // Na agrarnom fronte. — 1925. — № 7–8. — S. 123.
3. Yakimans'kij V. Byudzheti selyan v 1923/1924 rokax / V. Yakimans'kij. — X. : CSU USSR, 1927. — 62 s.
4. Oslikovskaya O. 900 stepny'x selyanskix xozyajstv: (K voprosu o differenciacii sela) / O. Oslikovskaya. — Odesa : BIP, 1927. — 46 s.
5. Migal' B. K. Zdijsnennyya agrarnoi politiki na Ukraïni u vidbudovnij period (1921–1925 rr.) / B. K. Migal'. — X. : Vishha shkola, 1974. — 202 s.
6. Ganzha I. X. Pershi kolektivni gospodarstva na Ukraïni /1917–1920 rr. / I.X.Ganzha. — K. : Vi-vo AN URSR, 1960. — 152 s.
7. Denisovec' P. M. Kolgospne buivnictvo na Ukraïni v 1921–1925 rr. / P.M.Denisovec'. — X. : VXU,1969. — 160 s.
8. Lyax R. D. Rozv'yazannya agrarnogo pitannya na Ukraïni 1917–1923 rr. / R.D. Lyax. — K.; Donec'k : Vishha shkola, 1975. — 116 s.
9. Berezovchuk M. D. Pershi socialistichni peretvorennya na seli: Pro organizacii sil's'koï bidnoti ta ïx rol' u zdijsnenni pershix socialistichnix peretvoren' / M.D. Berezovchuk. — K. : Politvidav, 1976. — 149 s.
10. Sidorov V. A. Klassovaya bor'ba v dokolkoznoj derevne, 1921–1929 / V.A.Sidorov. — M. : My'sl', 1978. — 246 s.
11. Marochko V. I. Yaki formi kooperacii isnuvali na Ukraïni v 20-ti roki / V.I.Marochko. — K. : Naukova dumka, 1989. — 182 s.
12. Lyax S. R. Formirovanie e'lementov sovetskogo obraza zhizni v dokolkoznoj derevne Ukrainskoj SSR /1921-1923 gg./ S. R. Lyax. — K. : IIAN USSR, 1981. — 23 s.
13. Verstyuk V. F. Maxnovshhina: selyans'kij povstans'kij rux na Ukraïni (1918–1921) / V. F. Verstyuk. — K. : Naukova dumka, 1991. — 276 s.
14. Kul'chic'kij S. V. Istoriche misce radyans'kogo komunizmu / S.V. Kul'chickij // Suchasnist'. — 1999. — № 6. — S. 79–91.
15. Ganzha O. I. Ukraïns'ke selyanstvo v period stanovlennya totalitarnogo rezhimu (1917–1927 rr.) / O. I. Ganzha. — K. : Naukova dumka, 2000. — 208 s.
16. Graciozi A. Velikaya krest'yanskaya vojna v SSSR. Bol'sheviki i krest'yane. 1917 — 1933 / A. Graciozi. — M. : ROSSPE'N, 2001. — 96 s.
17. Karavaev O. Kolkoznoe dvizhenie i kulachestvo / O. Karavaev // Na agrarnom fronte. — 1928. — № 11. — S. 66–74.
18. Kachinskij V. Bor'ba za zemlyu // Sil's'ke gospodarstvo. — 1922. — № 1 — 2. — S. 6 — 9.
19. CDAVO. — F. 166. — Op. 3. — Spr. 113. — Stenogrami zasidan' Vseukraïns'koï naradi zaviduyuchix guberniïlami politosviti Ukraïni (7 — 10 travnya 1923 r.). — 730 ark.

20. Kul'chickij S. V., Lyax S. R., Marochko V. I. Stanovlenie osnov socialisticheskogo ukлада zhizni krest'yanstva USSR / S. V. Kul'chickij. — K. : Naukova dumka, 1988. — 210 s.
21. Buxarin N. I. O karaktere nashej revolyucii i o vozmozhnosti pobedonosnogo socialisticheskogo stroitel'stva v SSSR / N. I. Buxarin // Bol'shevik. —1926. — №19–20. — S. 28–29.
22. DAVO. — F. R. — 925. — Op. — 8. — Sp. 46. — Doklady' centru o sostoyanii Podol'skogo gubernskogo pogranichnogo otryada vojsk GPU v Sovnarkom USSR o deyatelnosti Gubispolkoma, o politicosoyanii Podol'skoj gubernii. (1.01. —25.11.1923 r.). — 44 ark.
23. CDAGOU. — F. 1. — Op. 20. — Spr. 2824. — Obzory' № 9, 16, 17, 20, 23, 27, 28 Informacionnogo CK KP(b)U o politicheskom nastroenii rabochix, krest'yan i krasnoarmejcex (23 fevralya — 25 oktyabrya 1928 g.). — 104 ark.
24. Ul'yanov-Lenin V. I. Polnoe sobranie pochinenij / V. I. Ul'yanov-Lenin. — M. : IML, 1982. — T. 31. — 456 s.
25. CDAVO. — F. 539. — Op. 2. — Spr. 101. — Dokumenty' ob obsledovanii rajispolkomov i sel'sovetov v USSR (15 dekabrya 1923 — 16 iyunya 1924 gg.). — 254 ark.
26. DACHO. — F. R-503. — Op. 9. — Spr. 4. — Cirkulyary' i instrukcii Narkomzyoma i Narkomfina: ob uby'tkax prichinyonny'x sel'skomu xozyajstvu blokadoj inostrannoj intervencii, o politicheskix nastroeniyax naseleniya, o razvitii narodnogo xozyajstva, kooperativnoj trgovli, o xleboe'ksporte, o iz'yatii izlishkov zemli, o rasxozhdenii cen na promyshlenny'e tovary' i produkty' sel'skogo xozyajstva, o bor'be s izlishestvami i roskosh'yu v uchrezhdeniyax, i drugim voprosam (1 noyabrya 1923 — 13 iyulya 1925 gg.). — 289 ark.
27. Komiteti nezamozhnix selyan: Zbirnik dokumentiv (1929–1930). / pid red. Ribalki I. K. — K. : Nauk. dum., 1968. — 423 s.
28. DAZhO. — F. R-272. — Op. 1. — Spr. 76. — Zhitomirs'ka Okruzhna Komisiya nezamozhnix selyan (sichen' — grudon' 1925 r.). — 157 ark.
29. Olijnik V. M. Samovyradni formi social'no'i vzaemodopomogi ukrains'kogo selyanstva v pershij chverti XX st. / V. M. Olijnik. — Smila : Tyasmin, 1998. — 276 s.
30. DACHO. — F. R-665. — Op. 1. — Spr. 44. — Protokoly' obshhix sobranij chlenov tovarishhestv i chlenov KNS o utverzhenii ustava i rabote selyanskix budy'nkov. Spisok chlenov sel'budov (4 oktyabrya 1923 — 8 yanvarya 1924 gg.). — 306 ark.
31. DACHO. — F. R-69. — Op. 1. — Spr. 1. — Postanovleniya, cirkulyary' SNK USSR Gubokrispolkomam; perepiska s sel'sovetami, religiozny'miobshhinami o vzy'skanii s naseleniya nalogov, remonte cerkvej, po raskulachivaniyu, ob oxrane arxivov, i drugim voprosam (31 iyulya 1923 — 4 yanvarya 1925 gg.). — 794 ark.
32. Istoriya selyanstva Ukraini v 2-x t. / pid red. Kompanijcya I. I. — K. : Naukova dumka, 1967.— T. 2.— 316 s.

33. CDAVO. — F. 783. — Op. 1. — Spr. 2689. — Materiali shhodo kooperuvannya bidnoti (1928 — 1929 rr.). — 13 ark.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2014 р.

Г.М. Георгизов

**Инверсивность политических настроений крестьянства УССР
и аграрная политика большевиков в 1920-х годах**

Научное исследование изменений политических настроений и сознания в прошлом имеет важное значение для современности, поскольку позволяет выявить общие закономерности формирования сознания и политических пристрастий украинцев 1920-х гг. Так, в период нэпа целью большевиков была активизация политпросветительской работы на селе и увеличения результативности большевистского влияния на крестьянство.

Цель данного исследования заключается в выявлении и раскрытии факторов, которые повлияли на инверсивность политических настроений украинского крестьянства в период новой экономической политики. Для достижения поставленных цели и заданий исследования мы использовали следующие методы: метод естественного деления, что позволяет систематизировать группы предметов или явлений, принимая во внимание все их признаки; метод социальной унификации, который анализирует влияние современных технологий на экономические системы (например сельскую); метод контент-анализа, что позволяет изучение документов и характеризуется квантификационизмом при обработке текста.

Таким образом, в результате у принципиальных изменений в аграрной политике большевиков в период нэпа украинское село ознаменовалось изменениями инверсивности политических настроений украинского крестьянства, которые имели специфическое содержание и оригинальную структуру.

Ключевые слова: украинское село, инверсивность, политические настроения, период нэпа, большевики, марксистско-ленинская идеология, экспроприации.

G.Georgizov

**Inverse political mood of the peasantry of the USSR and the
agricultural policy of the Bolsheviks in the 1920s**

The scientific investigation of changes in political attitudes and consciousness in the past is important for the present, because it allows you to identify common patterns of formation of conscience and political

preferences Ukrainian 1920s. Yes, in the NEP period goal was to intensify the Bolsheviks education work in rural areas and increase the effectiveness of Bolshevik influence on peasantry.

A research aim is to exposure and to open the factors that influenced inversion of political moods of the Ukrainian peasantry in the period of new economic policy. In order to achieve the put aim and tasks of research we used next methods: method of natural division, that allows to systematize the groupment of objects or phenomena, having regard to all their signs; method of social unitization that analyses influence of modern technologies on the economic systems (for example rural); method of analysis of content, that allows the study of documents and quantification is characterized at the text processing.

Thus, as a result of the fundamental changes in agrarian politics in the twentieth XX of century the Ukrainian village was marked the changes of inversion of political moods of the Ukrainian peasantry, that had specific maintenance, original structure.

Keywords: Ukrainian village, inversion, political moods, period of new economic policy, bolshevists, Marx and Lenin ideology, expropriations.